

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/ Issue 23 (Aralık/ December 2025), s. 32-44

Geliş Tarihi-Received: 03.09.2025

Kabul Tarihi-Accepted: 27.12.2025

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.5281/zenodo.18037281

Kara Fazlî Divan'ına Göre XVI. Yüzyılda Âdet, İnanç ve Uygulamalar*

Customs, Beliefs and Practices in the 16th Century According to Kara Fazlî Divan

Ezgi GÖRGÜNOĞLU**
İşıl Pınar ÖZLÜK***

Öz

Sosyal hayat, bireylerin gündelik yaşantılarını şekillendiren kültürel, manevi ve toplumsal pratiklerin bütünüdür. Osmanlı toplumunda bu unsurlar yalnızca tarihi belgelerde değil, aynı zamanda şairlerin divanlarında da güçlü bir şekilde yer almaktadır. Divan şiiri, klasik Türk edebiyatının estetik yönünü ortaya koymanın yanı sıra, dönemin kültürel yapısına dair ayrıntılı gözlemler sunarak tarihsel bir belge işlevi görmektedir. Yiyecek ve içecek kültüründen giyim-kuşama, eğlence ve oyunlardan âdet ve inanışlara kadar pek çok unsur, şairlerin duygu ve düşünce dünyasına yansımış; beyitler aracılığıyla toplumsal belleğin bir parçası hâline gelmiştir. Bu bağlamda divanlar, Osmanlı kültürünü tanımak, toplumsal yapıyı anlamlandırmak ve modern dönemle bağlantı kurmak açısından vazgeçilmez kaynaklardır. Klasik Türk edebiyatı sahasında sosyal hayatın incelenmesi, metinlerin yalnızca edebî değerini değil, aynı zamanda sosyokültürel bağlamını da ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada XVI. yüzyılın önemli şairlerinden Kara Fazlî'nin Divân'ı incelenmiş; yapılan taramada divanın toplumun dinî inanışlarından gündelik alışkanlıklarına kadar pek çok sosyokültürel unsur barındırdığı tespit edilmiştir. Tespit edilen âdet, inanış ve uygulamalar üç ana başlık altında sınıflandırılmış, seçilen örnek beyitlerle desteklenerek okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Kara Fazlî, sosyal hayat, XVI. yüzyıl.

Abstract

Social life refers to the entirety of cultural, spiritual, and social practices that shape individuals daily lives. In Ottoman society, these elements are strongly represented not only in historical documents but also in the divans of poets. Divan poetry not only reveals the aesthetic dimension of classical Turkish literature but also serves as a historical document by offering detailed observations on the cultural structure of the period. Many elements, from food and drink culture to clothing, entertainment and games, customs and beliefs were reflected in the poets world of feelings and thoughts; they became part of the social memory through couplets. In this context, divans are indispensable sources for understanding Ottoman culture, making sense of the social structure, and establishing connections with the modern era. The

* Bu makale, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında tamamlanmış olan "Kara Fazlî Divân'ında Sosyal Hayat" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Milli Savunma Bakanlığı, e-posta: ezgiatsurenn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3057-9055.

*** Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Kırıkkale- e-posta: ipozluk@hotmail.com ORCID: 0000-0001-7998-4740.

study of social life in the field of classical Turkish literature aims to reveal not only the literary value of the texts but also their sociocultural context. This study examines the Divan of Kara Fazlî, one of the important poets of the 16th century. The analysis reveals that the divan contains many sociocultural elements, ranging from the religious beliefs of society to its daily habits. The identified customs, beliefs and practices have been classified under three main headings and presented to the reader's attention, supported by selected examples of couplets.

Keywords: Classical Turkish poetry, Kara Fazlî, social life, XVI. century.

Giriş

Kara Fazlî; XVI. yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim'in saltanat yıllarında yaşamış bir şairdir. Altın çağını yaşayan klasik şiirin üstat addedilen şairleriyle aynı dönemde eser vermiştir. Zamanının ünlü şairlerden olan Bâkî, Fuzûlî, Zâtî, Hayâlî ve Taşlıcalı Yahyâ kadar ön plana çıkamayan Kara Fazlî'nin yaşamı hakkındaki bilgilere döneme ait kaynaklardan ulaşmak mümkündür. Dönem tezkirelerinde asıl adı Mehmet olarak kaydedilen şairin saraç mesleğine mensup bir babanın oğlu olarak İstanbul'da doğduğu ve "Kara Fazlî" mahlasını aldığı belirtilmektedir (İsen, 2017; Kılıç, 2018; Solmaz, 2018). Sadık Yazar bu konuda yaptığı çalışmasında şairin adının bazı kaynaklarda Ali olarak geçtiğini Özkat'ın bu durumu şairin adının Mehmet Ali olabileceği yönünde değerlendirdiğini ifade eder (Yazar, 2017, s. 527). Fazlî, nahiv ve sarf eğitimi alırken Üsküplü Riyâzî'nin Farsça derslerine devam etmiş; Zâtî'nin adeta şiir mektebi vasfı taşıyan dükkânının müdavimlerinden ve üstadın öğrencilerinden biri olmuştur. Fazlî'nin saray muhitine tanıtılmasına hocası Zâtî aracılık eder. Şair bir süre sonra divan kâtipliği görevine getirilir. Önce Şehzade Mehmed'in daha sonra Şehzade Mustafa'nın en sonunda da Şehzade Selim (II. Selim)'in divan kâtipliğini yapan Fazlî, ileriki yıllarda divan âmirliği görevine terfi ettirilir. Tezkirelerde ölüm tarihi ile alakalı farklı bilgiler yer alsa da şairin 1564-1565 (h.970-h.971) tarihinde vefat ettiği düşünülmektedir (Canım, 2018; İsen, 2017; Yazar, 2017; Kılıç, 2018; Solmaz, 2018; Sungurhan, 2017).

Şiirlerinde mecazlara yer vermesiyle dikkat çeken şair, akıcı ve açık bir anlatım tarzına sahiptir. Aşk, âşık, sevgili, bezm, şarap gibi unsurları şiirlerinde sıkça kullanan şairin tarihî ve kültürel malzemeyi, atasözleri ve deyimleri eserlerinde ustalıkla ele aldığı görülür. Şair, içerik açısından parçası olduğu zamanın eğlencelerine, kutlamalarına, uygulamalarına, çeşitli halk inanışlarına, kullanılan eşya ve giyim-kuşam unsurlarına, ziyafet sofralarına, spor faaliyetlerine ilişkin birçok unsur aktarmaktadır. Bunların yanı sıra devrinin toplumsal olaylarına da kayıtsız kalmayan şair, Şehzade Mustafa'nın ölümü gibi önemli vakaları da şiirine konu edinmekten kaçınmaz.

Çalışmada Kara Fazlî'nin *Divan*'ından hareketle XVI. asırda Osmanlı toplumunun âdet, inanış ve uygulamaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen unsurlar gruplandırılarak bu unsurlarla alakalı örnek beyitler dikkatlere sunulmuştur. Çalışmada kullanılan beyitler için Mustafa Özkat'ın "*Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*" isimli tezinin "Tenkitli Metin" bölümünden yararlanılmış, metnin imlâ özelliklerine bağlı kalınmıştır.

1. Kara Fazlî Divânı'nda Yer Alan Âdetler

1.1. Bayramlarda Kurulan Salıncaklar ve Dönme Dolaplar

Osmanlı Devleti'nde bayram zamanı geldiğinde halkın meydanlarda gezintiye çıkması sıkça rastlanan bir olaydır. XVI. yüzyıl bayram eğlencelerine şahit olan batılı gezgin Gerlach, Ramazan Bayramı'nda halkın süslenen sokaklarda gezintiye çıktığından, panayırda eğlendiklerinden, dönme dolaplara ve salıncaklara bindiklerinden bahsetmektedir (Gerlach, 2010, s. 118-119).

Şair, beytinde söz konusu bayram eğlencelerine değinir ve sevgilinin salıncağa binme ihtimalinden bahseder. Klasik şiirde sevgilinin yüzünün, kaşının, gözünün, boyunun genel olarak söylemek gerekirse fiziki güzellik unsurlarının doğadaki bazı nesnelerle benzetme ilişkisi içerisinde kullanılması olağandır. Beyitte salınan sevgilinin boyu serviye benzetilmektedir. Kutlamaların yapıldıkları yerlerde kurulması adet olan salıncaklar bu beyitte de karşımıza çıkmaktadır. Şair bayram yerinde herkesle birlikte salıncağa binmesi istenen servi boylu sevgilinin salındıkça kendisini gölge gibi toprağa salacağından bahsetmektedir.

İd-gâh içre salıncaga binüp herkesle
Salın iy serv beni sâye gibi topraga sal (K. 20/16)

Bayram gezintilerinde salıncağın yanı sıra bir diğer eğlence aracı da halkın bindiği dönme dolaplardır. O dönemde çark şeklinde olan dönme dolapların çevrilmesi suretiyle içerisindeki insanlar aşağı ve yukarı yönlü hareket ettirilmektedir (Gerlach, 2010, s. 119). Şair de aşağıdaki beytinde bayram yerlerine kurulan dönme dolaplara değinmektedir. Sevgiliye meydanda dost ve düşmanla dolaba binmesi söylenirken âşığın dolap gibi başının dönmesine şaşılmayacağı belirtilmektedir.

Dôst düşmenler ile 'arsada dolâba bin
Zâr u ser-geşte olursam n'ola dolâb-misâl (K. 20/17)

1.2. Bayramlarda İydiyye Yazmak

Osmanlı Devleti'nde ramazan ve kurban bayramı çeşitli törenlerle kutlanır. Bayramlar vesilesi ile yazılıp devlet büyüklerine sunulan şiirlere ise îdiyye/ıydiyye adı verilir (Sungurhan, 2011. s. 7). Aşağıdaki beyit şairin divanındaki bir ıydiyyeden alınmıştır. Beyitte bayram münasebetiyle halkı selamlayan hükümdar sevgiliye, halk ise âşıklara benzetilmektedir. Şair, bayramın gelmesi sebebiyle "şâhum" diyerek hitap ettiği sevgilinin âşıklara yüzünü gösterip kuluna selam vererek gönüllerini alacağını belirtmektedir.

İd irişdi yine 'uşşâka idüb 'arz-ı cemâl
Merhabâ kıl kulunun gönlünü şâhum ele al (K. 20/14)

1.3. Bayramlarda Yeni ve Güzel Kıyafetler Giyinmek

Günümüzde bayramlarda özenli ve temiz kıyafetler giyinmek, çocukları yeni kıyafetlerle sevindirmek âdettendir. Eski zamanlarda da aileler çocuklarına imkânları doğrultusunda kıyafetler hazırlamakta, çocuklar bayrama özel olarak alınan veya dikilen elbiselerini yanlarına koyarak uyumakta ve bayram sabahı kalktıklarında kıyafetlerini giyerek bayramlaşmaya çıkmaktadırlar (Arısan-Arısan Güney, 1995, s. 268). Kara Fazlî, bayramda çocuklara yeni kıyafetler alınması âdetine atıfta bulunur ve yeni kıyafetlerini giyen çocukların ne denli mutlu olduklarına dikkat çeker.

İd irüp şâdân olup mecmû '-ı etfâl-i cihân
Câme-i fâhir geyüp bağlanduğınca dür kemer (K. 19/22)

Bayramda sadece çocuklar değil herkes eski giysilerini çıkararak yeni giysileriyle boy göstermektedir. Âşıklar ise gözlerinden akan kanlı yaşlarla giysilerini renklendirmektedir (Sungurhan, 2011, s. 67-72). Aşağıdaki beyitte şair bu durumdan bahseder. "Cihan halkı bayramda en güzel giysilerini giydi. Benim üzerimde kanlı gözyaşım al hil'at oldu." Manasına gelen beyitte libâs-ı fahir tamlaması şan, şeref elbisesi olarak da ele alınabilir. Bu durumda Osmanlı devlet geleneğinde üstün bir hizmet yahut

bir başarı vesilesiyle giydirilen sembolik bir giysi olan al hil'at, âşığın aşkının derecesinin ne derece yüksek olduğunun ifadesidir. Zira kanlı gözyaşları kırmızı hil'ate benzetilmektedir.

İddür geydi cihân halkı libâs-ı fâhir
Eğnûme hûn-ı sirişk oldı benüm hil 'at-ı al (K. 20/19)

1.4. Devlet Büyüklerinin Onuruna Ziyafet Vermek

Ziyafetler önemli konuklar için hazırlanan zengin sofralardır. Günümüzde de önemli konuklar için titizlikle sofralar hazırlanması devam eden geleneklerimizdendir. Beyitte halk tarafından Amasya ilinde Şehzade Mustafa onuruna bir ziyafet sofrası düzenlendiği ifade edilmektedir.

Kılup Şeh Mustafâ Hân'ı ziyâfet
Cihânda kıldı 'arz-ı haşmet ü câh (T. 4/3)

Bu sofraların zengin ve fakiri bir araya toplaması, söz konusu uygulamanın dayanışma ve kaynaştırma işlevinin de bulunduğunu göstermektedir.

Gedâ vü bâý elvân-ı ni 'âmdan
Nasîbin aldılar bir veche dil-hâh (T. 4/6)

Devlet büyüklerinin yanı sıra misafirlere ziyafet sofralarının kurulması da Türk tarihinin kadim zamanlarından beri uygulanan ve divanlarda rastladığımız âdetlerdendir. Aşağıdaki beyitlerde şehzadelerin sünnet törenini betimleyen şair, düğüne katılan misafirlere ikram edilen Urfa yöresine ait patlıcan ve kıymayla yapılan bir yemek olan söğülmeye ve sülün etine dikkat çekmektedir.

Şu kadar söglün eti ola söğülme anda
Ki söğülmeye yiyeler anı bengî yârân (K. 13/13)

1.5. Geline Takı Takmak

Günümüzde düğünlerin önemli bir parçası olarak karşımıza çıkan takı takma merasimi geçmişte de uygulanan bir âdettir. Beyit, XVI. asırda söz konusu âdetin bulunduğu, gelinlere takılan değerli mücevherlerin varlığına işaret etmektedir. Beyit "baht gelininin gerdanı ve kulağı mutluluk denizinden çıkan latif inciyle süs ve parlaklık bulur" manasındadır.

Bahr-ı devletden olaldan zâhir ol dürr-i latîf
Gerden ü gûş-ı 'arûs-ı baht buldı zîb ü fer (K. 19/4)

1.6. Gelinin Yüzünü Açmak

Düğün merasimi bittikten sonra damat, gelinin başındaki duvağı kaldırmak suretiyle yüzünü açar. Anadolu'da buna "yüz görme" denir. Çift odalarına çekildiğinde damat duvağı açtıktan sonra geline yüz görümlüğü ismi verilen bir takı hediye eder (Pakalın, C. III, 1993, s. 643). Şair şiiri, gelin odasında bekleyen el değmemiş geline benzetirken söz konusu uygulamaya değinmektedir. Buna göre güzel şiir mahrem olmayana yani kendisini anlamayana örtüsünü kaldırmaz. Dolayısıyla herkesin güzel şiirden anlaması mümkün değildir.

Hacle-i fikrde bir bîkr durur şi 'r-i latîf
Mahrem olmayana kâbil degül açmaz mi 'cer (K. 15/16)

1.7. Hilalin Görünmesiyle Bayramı Tayin Etmek

Klasik Türk şiirinde şekil ve renk açısından sıklıkla benzetme unsuru olarak kullanılan hilal, görünümüyle ayların başlangıcını ve bitişini bildirmesi sebebiyle bayram şiirlerinde çokça kullanılan bir unsurdur (Kurnaz, 1987, s. 464). Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul* adlı eserinde Ramazan ayının ve bayramın başladığı günün tespit edilmesinin İstanbul Kadısının tayin ettiği memurlar vasıtasıyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Buna göre ayın gökyüzünde belirlediği ve hilal şeklinin ortaya çıktığını tespit eden görevliler bayramın geldiğini haber verirler (Ali Rıza Bey, t.y, s. 150). Beyitte hançer-i zerrîn (altın hançer) ifadesi kullanılarak bayram hilali kastedilir. Buna göre hilalin gökte görünmesiyle geldiği ifade edilen bayram, bütün dert ve kederi götürmüştür.

‘İd irişdi eline hancer-i zerrînin alup
Kılmaga ceş-i gam u gussa ile harb u kîtâl (K. 20/5)

1.8. Hil’at Giydirmek

Hil’at, kaftan anlamına gelmektedir. Hil’atların padişah ve vezirler tarafından giydirilmesi âdetten olmakla birlikte bu kaftanların şekilleri, giydirilecek kişinin mevkisine göre farklılık göstermektedir (Pakalın, C. I, 1993, s. 53). Başarının, bağlılığın ve sadakatin sembolü olan hil’at; padişah tarafından uygun görülen kişilerin, gösterdikleri başarıdan dolayı ödüllendirilmesinde kullanılmaktadır. (Özlük, 2011, s. 39). Aşağıdaki beyitte de hil’at kişinin başarısının sembolü konumundadır.

Hil’at-ı devleti biçdi sana hayyât-ı kadr
Nusret ü fethdür ol hil’at-ı zîbâya tırâz (K. 21/25)

1.9. Hükümdarın Yoluna Kumaş Sermek

Padişahın gireceği şehirlere, geçeceği yollara kıymetli kumaşların serilmesi Osmanlı Devleti’nde sıkça karşılaşılan bir âdettir. Bu adet hükümdarın ayağını bastığı yeri şereflendirdiğinin bir ifadesidir (Şentürk, 2016, s. 399). O dönemde padişahın geçtiği yere serilen kumaşların genellikle yeniçeriler tarafından hediye edilenler arasından seçildiği bilinmektedir. Bununla birlikte kimi zaman halktan kimselerin giysilerini bağlılık, sadakat, sevgi ve saygılarının sembolü olarak padişahın yoluna serdikleri de görülmektedir. Bu jest padişahın hoşuna giden bir davranıştır (Bassano, 2020, s. 65). Beyitte sevgili padişaha, âşık ise padişahın ayağı altına serilen kumaşa benzetilir. Sevgilinin atının ayağının altına serilmek amacıyla tenini sarartıp altın kumaş ettiğini ifade eden şair tenini sarı olması sebebiyle altın kumaşa benzetmektedir.

Atı ayagına ferş olmaga ol şeh-süvârun sîb
Tenüm zerd eyleyüp derdiyle altunlu kumâş itdüm (G. 127/3)

1.10. Kırmızı Duvak ve Gelinlik Giymek

Eski Türk kültüründe gelinlikler ve duvaklar kırmızı renklidir. Dede Korkut Hikâyelerinde bu husus açıkça görülmektedir (Ergin, 2016, s. 147-224). Günümüzde bindallı olarak değerlendirilebilecek kırmızı giysiler gelinler tarafından kına gecelerinde giyilmektedir. Fazlî, gelinlerin kırmızı gelinlik ve duvak kullanımına işaret ederek kırmızı bayrağı geline benzetir. “Kırmızı kumaşlarla her bayrak fethin gelinidir, al bayraklar düşmanların yanında olmasın” manasına gelen beyitte al bayrağın zaferin nişanesi olduğuna dikkat çekilmektedir.

Âl vâlâlarla her bayrak ‘arûs-ı fethdür
Olmaga a ‘dâya hempehlû iderler âller (K. 11/9)

1.11. Kudûmiyye Yazmak

Devlet adamlarının şehirlere giriş yapmaları vesilesiyle yazılan şiirler, kudûmiyye olarak adlandırılmaktadır (Pakalın, C.II, 1993, s. 310). Şair, II. Selim'in Bursa'ya gelişi üzerine kaleme aldığı şiirde padişahın şehre girişi için şenlikler düzenlendiğini ifade eder. Aşağıdaki beyit hem padişahın şehre gelişinin halk tarafından mutlulukla karşılandığını hem de şiirlerin sosyal hayatın bir tanığı olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

*Haşr olup zevk ü safâya yine bulduk tâze cân
Ol safâdan vaktümüz gâyet kıyâmetdür bugün* (K. 27/5)

1.12. Nahıl Süslemek

Balmumu, gümüş, demir gibi maddelerle ağaç şeklinde tasarlanan süslere nahıl adı verilmektedir. Eskiden törenlerde görkemli nahılların meydanlarda dolaştırıldığı ve daha sonra töreni yapılan sünnet çocuğu veya gelinin odasına yerleştirildiği bilinmektedir (Pala, 2013, s. 347). Şair, şehzadelerin sünnet töreninde binlerce lale, çeşit çeşit çiçek ve bin gül-i ra'nâ ile süslenmiş nahılın bulunduğunu ifade etmektedir.

*Ne kudretdür gör ol nahli ki bitmiş bir dıraht üzre
Hezârân lâle envâ'ı şükûfe bin gül-i ra'nâ* (K. 29/27)

1.13. Ölülerin Ardından Yas Tutmak

Yas; bir canlının kaybının arkasından yaşanan acı ve bu acıya kişinin verdiği tepkidir. Her bireyin yas süreci birbirinden ayrı olmakla birlikte toplumların yas süresince gösterdikleri tepkiler ve bu yas sürecinde zamanla ve değişen inanç sistemiyle birlikte geliştirdikleri ritüeller de farklıdır. Fazlî'nin şiirleri incelendiğinde farklı matem şekillerinin ele alındığı görülür. Günümüzde insanlar bir kayıp yaşadıklarında cenaze ve taziye evinde siyah renkli giysiler giyinmeyi tercih etmektedirler. Ancak Türklerde Gök Tanrı inancı sebebiyle ululuğun, Tanrı'nın ve dünyanın sembolü olarak görüldüğünden gök (mavi) renk de yas rengi olarak kullanılmıştır. Günümüzde de kişiler dua ederken ellerini havaya kaldırmakta ve gözleriyle yukarıya bakmaktadır. Bu usul Türklerin eski inançlarını İslamiyet ile buluşturduğu bir uygulamadır (Ögel, C.VI, 2000, s. 457-458). Aşağıdaki beyitte de matem renginin mavi olarak ifade edildiği dikkat çekmektedir. Şair Hz. Muhammed'in katledilen torununa seslenmekte "Yâ Hüseyin gökyüzü gamıyla mavi giyerek haşre dek yasını tutsun" demektedir.

*Geysün kebûd haşre degin mâtemün tutup
Olup gam ile çerh nigû-sâr Yâ Hüseyin* (K. 9/16)

XVI. yüzyılda mavinin matem rengi olarak kullanılmasının yanı sıra siyah rengin kullanıldığı da görülmektedir. Fazlî sümbülleri, kara örtülerine bürünerek kendisi için matem tutan insanlar olarak tasvir etmektedir.

*Zülf-i reyhânun gamından olalı ten kara hâk
Hep siyeh-pûş oldı sünbüller dutup mâtem bana* (G. 11/2)

Matem kavramı sadece kıyafetlere değil, insanların hareketlerine de yansıyan bir süreçtir. Zaman değişse de insanların kayıplarına yönelik verdiği duygusal tepkilerin çoğu değişmemiştir. Büyük bir acı yaşayan insan aşağıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere ağlamak, inlemek, feryat etmek, göğsünü dövmek gibi eylemlerde bulunmaktadır.

*Bu mâtem ile pîr ü cüvân nâleler kılup
Toldı enîn ü şîven ile her kenâr âh* (Trkb.1/III.5)

*Gice gündüz demidür aqlayalum
Bagrumuz nâr-ı gamda taglayalum (Trkb.2/III.10)*

1.14. Saçı Saçmak

Geçmiş zamanlarda eğlence ve törenlerde, insanların geçtikleri yollara paraların saçılması çok yaygın bir gelenektir (Şentürk, 2016, s. 433). Günümüze de ulaşan bu gelenek düğünlerde ve törenlerde saçılan paralar, şekerler ve bakliyatlar olarak kendini göstermektedir (Özlük, 2022, s. 1596). Fazlî, kış mevsiminin gelişi için kaleme aldığı şiirinde gökyüzünden deniz kıyısına gümüş külçeler ihsan edildiğini belirtir. Beyitte yağmur, saç olarak saçılan gümüşe teşbih edilmektedir. Şair, gökyüzünün bulutun eliyle gümüş saçtığını ve sahile gümüş külçeler ihsan ettiğini tahayyül etmektedir.

*Kef-i ebr ile olup yine semâ sîm-efşân
Sâ'il-i âba gümüşt külçeler itdi ihsân (K. 26/1)*

1.15. Sanatçıları Himaye Etmek

Osmanlı Devleti'nde padişahlar yalnızca devletin değil kültürün de koruyucusudur. Bu sebeple padişahlar şair ve bilginleri himayeleri altına almakta ve kendileri de şiirle ilgilenmektedirler. Geçmiş yüzyıllarda şairlerin desteğini almak padişahların kendi isimlerini duyurmaları açısından son derece önemliydi (İnalcık, 2015, s. 7-13). Söz uçar oysa yazı kalır. Hükümdarların isimlerini sonraki asırlara ulaştırmalarının bir yolu yazarların eserlerine konu olmalarıdır. Söz konusu gelenek Fazlî'nin şiirlerinde de görülmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, padişahın şiirleri için verdiği hediyelerle zihnindeki düşüncelerin daha iyi gelişeceğini ifade etmektedir.

*Lutf-ı tab' ile husûsâ şeh-i 'âlîşânun
Ola idrâk-ı ma'ânîde zamîri envâr (K. 15/33)*

Fazlî aşağıdaki beyitte şairleri askerlere benzetirken padişahın bu askerlere iyi bakması gerektiğini çünkü bu neferlerin onun ününü artıracaklarını belirtmektedir.

*Şu 'arâ hayline şâhum nazarun eyile ziyâd
Ki olur nâmunun ihyâsına bâ'is bu nefer (K. 15/38)*

1.16. Toprağa Yüz Sürmek

Padişahların makamına çıkıldığında eteğine/toprağına yüz sürmek bir gelenektir (Şentürk, 2016, s. 455). Şair bağış istediği beytinde bu geleneği konu etmektedir.

*Ferzâne hâk-i pâynâ yüz sür gönül varup
Kaldun piyâde irmeye ger şâhdan 'atâ (K. 22/15)*

1.17. Vâris Bırakmak

İnsan ancak çok yakınlarına vasiyet bırakır. Kişi öldükten sonra gerçekleşmesini arzu ettiklerini çok yakınlarına söyler. Bu isteklere vasiyet adı verilir. Bu isteklerin veya kalan malların yahut borçların bırakıldığı kişi varistir. Kanunî Sultan Süleyman döneminde yaşayan seyyah Bassano, Türklerin inancına göre kişilerin yaşarken oluşturduğu borçların hesabının alacaklılar tarafından öbür dünyada sorulduğunu, bu sebeple önlem amaçlı borçlu kişilerce makbuz gibi belgeler verildiğini belirtir. Vasiyetnamelerde ölen kişinin borçlarının yanı sıra kişinin mezarının yeri, servetinin ne şekilde değerlendirileceği gibi bilgiler de yer almaktadır (Bassano, 2020, s. 89-90). Vasiyet/vâris kavramına Fazlî'nin şiirlerinde de rastlanmaktadır. Şair beyitte vârisine

öldükten sonra gümüş renkli gözyaşından başka bırakacak hiçbir malının olmadığını ifade etmektedir.

Varum yasumun sîmidür ancak dalı nem var
İy Fazlî 'aceb ben ölicecek nem ala vâris (G. 46/5)

1.18. Yüzüne Kara Sürüp Gezdirmek

Kara sürmek, bir teşhir cezasıdır. Cezanın verilme şekli, suç işleyen kişinin yüzünün kara renkli maddeler ile boyanarak halk arasında teşhir edilmesidir. Ceza suçluların küçük düşürülerek başka insanların aynı suçu işlemesinin önlenmesini temel almaktadır (Özkan, 2007, s. 317). Aşağıdaki beyitte güneşe özenerek suç işleyen, yüzüne kara sürdürülüp sergilenen aydan bahsedilmektedir. Ayın yüzeyindeki kraterler koyu renkte görünmeleri sebebiyle suçlunun yüzüne sürülen karaya benzetilir. Şair aşağıdaki beyitte, ayın sevgilinin gün yüzüne öykünmesi sebebiyle gökyüzünün ayın yüzüne kara sürerek teşhir ettiğini ifade etmektedir.

Öyküendi gün yüzüne diyü mâhı şehride
Teşhîr idüp sipîhr yüzine kara sürer (G. 74/3)

2. Kara Fazlî Divân'ında Yer Alan İnanışlar

2.1. Büyü ve Sihre İnanmak

İnsan arzu ettiği nesneye, insana, makama kavuşabilmek için zaman zaman akli uygulamaların dışına çıkar. Çeşitli malzemeler kullanılarak hazırlanan büyülerin kişiyi isteğine kavuşturacağına inanılır. Kur'ân'da Bakara 2/102, Mâide 5/110, En'âm 6/7 gibi birçok ayette varlığı kabul edilen ve yapılmaması istenen büyüden insanoğlu vazgeçmemiştir. Klasik şiirde sevgili, genellikle âşığı güzelliğiyle büyüleyen bir büyücü olarak işlenmektedir (Pala, 2013, s. 404). Beyitte de sevgilinin bu özelliğiyle karşılaşılmaktadır. "Gördüğün peri yüzlünün ölümcül hastasıysın öyle görünüyor ki seni sihirli nefesiyle büyüledi" ifadesinde olağandışı güzellikteki sevgili periye benzetilirken âşığın sonu ölümle bitebilecek olan sevgisi de bu peri tarafından büyülenmesine bağlanmaktadır.

Ölmeli hastesinin gördüğün perî-rûnun
Meger ki sâhir-i nefîs eyledi seni meshûr (K. 6/11)

2.2. Hastanın Başında Yasin Okumak

Halk arasında hastalara okunan Yâsîn Suresi'nin bu hastaları iyileştirdiğine inanılmaktadır (Özkan, 2007, s. 392). Geçmişten günümüze kadar gelmiş söz konusu âdetle aşağıdaki beyitte rastlanmaktadır.

İtdüğünce nâle eyler sanma ben dil-hastenün
Başı üzre oklarıñ Yâşîn-i ve'l-Kur'ân okur (G. 73/2)

2.3. Fakirlere Kurban Eti Dağıtmak

Kurban Bayramı'nda kesilmesi vacip olan kurbanlıklar kurban sahiplerince usullere uygun biçimde kesilir, üçte biri hanede kalmak üzere geri kalanı ihtiyaç sahiplerine dağıtılır (Arısan ve Arısan Güney, 1995, s. 263-265). Şair, "Ovalarda görünenleri laleler zannetme yeryüzü kurban kanıyla kırmızı oldu" derken İslâmiyet'teki kurban kesme inancına değinmektedir. Beyte göre görünen kırmızılıklar sanıldığı gibi açan laleler değil kesilen kurbanların kanıdır.

Lâleler sanma görünenleri sahrâlarda

Hûn-ı kurbân ile al oldu kamu şîb ü firâz (K. 21/10)

Bir başka beyitte fakirlere et dağıtımından bahseden şair, bu uygulamayla zengin ve fakir arasında paylaşımın arttığını vurgulamaktadır.

*Mugtenim oldu şu denlû ni'ama bay u fakîr
Az kaldı ki cihândan gide vü götürüle âz (K. 21/12)*

2.4. Muska Takarak Kötülüklerden Korunmak

Hamâil, muska anlamına gelmektedir. Deri, gümüş veya bezlere sarılan muskaların içinde sırrına ve kullanımına göre harf, rakam ve ayetler yazılmaktadır (Pala, 2013, s. 186). Günümüzde de kullanımı bulunan muskaların taşıyan kişiyi kazadan ve beladan koruduğuna inanılmaktadır. Beyitte aşığın sarı kolları, altın içine konulmuş koruyucu bir muska olarak düşünülmüştür.

*Ko salayın boynuna kolum nihâyet diyeler
Boynuna bir şâh altundan hamâyıl bağlamış (G. 100/1)*

2.5. Ölüyü Kefenlemek

Ölen kişinin sarıldığı beyaz kumaşa kefen adı verilmektedir. Pamuk ise ölen kişinin çeşitli bölgelerine hayvanların gelmemesi veya cenaze kokusuna önlem almak amacıyla kullanılan bir araçtır (Yeniterzi, 1999, s. 123). Beyitte kışın gelmesini konu edinen şair, sonbaharın kefenini ve pamuğunu hazırladığından bahsetmektedir. Bununla birlikte kefen ve pamuğun beyaz olması dolayısıyla karın rengiyle bağlantı kurulmaktadır.

*"Yok bilüp kendüyi gâyet de zemîn saht oldu
Kefen ü penbesini eyledi hâzır ol an (K. 26/7)"*

2.6. Rüzgâr Batıdan Estiğinde Yağmur Yağacağına İnanmak

Âh etmek, üzüntü yaşayan kişinin kendisini üzen kişiye gösterdiği tepkidir. Fazlî, sevgilinin acısıyla âşığın ettiği âhı bir rüzgâr olarak tasavvur eder. Âşığın, sevgilinin zülfü için âh etmesi gözyaşını getirirken batıdan esen rüzgâr da yağmuru getirecektir. Beyitte şairin yaşadığı dönemde yaygın olan bir inanç söz konusu edilmektedir. "Saçın için âh edersem gözyaşları dökülür zira batıdan esen rüzgârdan sonra yağmur yağar"

*Zülfün-içün âh idersem eşk-i bî-pâyân yagar
Bâd-ı magrib eşse zîrâ hükmdür bârân yağar (G. 59/1)*

2.7. Seher Vaktinde Edilen Duaların Kabul Olacağına İnanmak

Günün aydınlanmadan önceki kızılık vaktine "seher vakti" adı verilmektedir. Bu vakitte edilen duanın kabul olacağı inancını gerekçe gösteren şair, "Fazlî ne zaman yüzünü görse kavuşmak ister, sabah dua edildiğinde kabul olur derler" manasına gelen beyitte tek dileğinin sevgilinin güzel yüzünü görmek olduğunu ifade etmektedir.

*Her ne dem Fazlî cemâlüm görse ister vuslatun
Kim seher vaktinde dirler müstecâb olur du 'â (G. 40/2)*

Halk arasında İhlâs Suresi okundukça sevap kazanılacağı, işlenen günahların affedileceği, cennete gitmeye vesile olacağı ve okuyan kişiye mükâfatların verileceği yönünde bir inanç bulunmaktadır (Kalaç, 2018, s. 1276-1305). Beyitte "Yüzünü görmek için seherde secde ettim, güneş doğunca bin kez İhlâs okudum" diyen aşığın sevgilinin yüzünü görebilme dileğinin gerçekleşmesi için namaz kılıp binlerce kez İhlâs okuduğu belirtilmektedir.

*Yüzün görem diyu idüp seherde secde-i hâs
Güneş toğınca okudum hezâr kez İhlâs (G. 102/1)*

2.8. Şehitleri Yıkamadan Gömmek

Şehit, din uğruna, vatan savunmasında veya görev başında ölenler için kullanılan bir sözcüktür (Develioğlu, 1990, s. 1179). Şehit, Allah yolunda canını verdiği için pak kabul edilir, kiri ve günahı olmadığına inanılır. Bazı kaynaklarda ise yaraların kanlı halde bırakıldığı belirtilir. Bu durum şehadetin izlerini taşıması açısından önemli sayılır. “Ey gönül, lale gibi bu dert yarası ile gam sahrasından, sevgilinin aşkının yarasıyla şehit olduğunu kanlı kefenden sor” şeklinde günümüz Türkçesine çevirebileceğimiz beyitte sevgiliden ayrılmanın acısıyla şehit olan âşık tasvir edilirken aynı zamanda şehitlerin kanlı giysileriyle gömüldüklerine işaret edilmektedir.

*Bu dâg-ı derd ile sahrâ-yı gamdan lâleveş iy dil
Şehîd-i dâg-ı ‘ışk-ı yâr oldugını kanlı kefenden sor (G. 71/4)*

2.9. Şükür Namazı Kılmak

“Secde-i Şükr”, namaz sona erdiğinde yapılan secdelerdir. Bu secde, kişilerin nimetleri için Allah’a şükranlarını sunmasının ifadesidir (Pakalın, C. III, 1993, s. 136). Günümüzde de kişinin sahip olduğu nimetler ve karşısına çıkan güzellikler sebebiyle şükür secdesine başvurması sıkça rastlanılan bir durumdur. Yine kazalardan ve belalardan kurtulmak, kötü bir olayı hasar görmeden atlatmak gibi durumlarda da şükür secdesi yapıldığı veya şükür namazı kılındığı bilinmektedir. Beyitte, Hac ibadetini yerine getirebilen insanların şükür secdesi yapmaları öğütlenmektedir.

*Şerefine bugününün secde-i şükr it ki olasın
Ol harîm-i harem-i muhtereme mahrem-i râz (K. 21/5)*

3. Kara Fazlî Divânı’nda Yer Alan Uygulamalar

3.1. Güvercinle Haber Yollamak

Güvercin bir kuş cinsi olmakla birlikte geçmişte mektup taşıması dolayısıyla bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır (Bozkurt, 2004, s. 13-14). Sırf haberleşme amacıyla yetiştirilen kuşlar olduğu bilinmektedir. Şair “hümâ”ya benzettiği sevgiliye duygularını yazdığı mektubu haberci bir ak güvercine benzetmektedir.

*Ger kanat büküp uça sana peyâmum iletür
İy hümâ nâme benüm ak gügercinümdür (G. 82/2)*

3.2. Kılıca Su Vermek

Türkler için en önemli kesici savaş aletlerinden olan kılıç, kızdırılan demirin şekillendirilmesiyle elde edilmektedir. Eskiden yapılan bir uygulama ve ilim olan kızgın kılıcı suya vermek, kılıcın değerini artıran bir eylemdir (Pakalın, C.II, 1993, s. 257). Önce harlı ateşe tutularak kor haline getirilen demir ateşten çıkarılıp dövülür. Daha sonra suya sokulur. Bu işlem ne kadar çok tekrar edilirse çeliğin mukavemeti ve keskinliği o derece artar. Demiri çeliğe dönüştüren bu işleme “kılıca su vermek” denir. Şair, beyitte kılıca su verme uygulamasına değinmektedir.

*Âbdur gerçi safâda tîg-ı hûn-efşânumuz
Başına görsen ki a ‘dânun ne âteşler yakar (K. 11/4)*

3.3. Papağanı Ayna ile Konuşturmak

Geçmişte papağanların konuşmasını sağlamak için aynalar kullanılmıştır. Aynada beliren kendisine ait görüntüyü başka bir kuş sanan papağan, bu uygulama ile konuşturulur (Pala, 2013, s. 47). Âşığı papağana, kadehi ise bir aynaya benzeten şair, beyitte bu uygulamaya değinmektedir.

*İy şeker-leb tûti gibi Fazlî'yi mir'ât-ı câm
Zevk ü şevk ile virüp bin dürlü hâlet söyledür (G. 75/5)*

3.4. Yasaklara Uymayanların Cezalandırılması

İnsanın toplum yaşamına geçişiyle birlikte kişisel hak ve özgürlüklerin korunması ve sosyal hayatın düzenlenmesi amacıyla bazı kuralların konulduğu bilinmektedir. İlerleyen zamanla birlikte bu kurallar devletlerin kanunlarıyla yazılı hale gelmiştir. XVI. asırda Osmanlı İmparatorluğu'nda bazı suçların hapisle cezalandırıldığı ve hapiste mahkûmun zincire vurulduğu bilinmektedir. Beyitte şair; sevgilinin saçını zincire, çenesinde bulunan gamzeyi ise hapse benzetir. Bunun yanı sıra klasik şiirde sevgilinin çenesindeki çukurun kuyuya, özellikle de Hz. Yusuf'un atıldığı kuyuya benzetildiği hatırlanmalıdır.

*Mücrim-i dil kâkül ü çâh-ı zenehdânın diler
Görmedüm anun gibi bir bend ü zindânın sever (G. 70/2)*

Sonuç

Bu çalışmada; *Kara Fazlî Divanı*'ndan hareketle XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda sürdürülen âdetler, inanışlar ve uygulamalara ilişkin bulgulara değinilmektedir. Üç ana başlık altında tasnif edilen âdetler, inanışlar ve uygulamalar; o dönemde halk arasında süregelen âdetleri, halkın inanç sistemini ve toplumun geneline yayılmış bazı uygulamaları ele almaktadır. Âdetlere bakıldığında halkın bayram ve düğün kutlamalarında, merasimlerinde ve yas süreçlerinde karşımıza çıkan unsurlar ele alınmaktadır. İnanışlar başlığı altında hem İslâmiyet kaynaklı hem de İslâmiyet kaynaklı olmayan bazı inanışların halk arasında ne şekilde ele alındığı müşahade edilmektedir. Uygulamalar başlığı altında toplum içerisinde yasaklara uymayanların ne şekilde cezalandırıldıkları, haberleşmede tercih edilen yöntemler gibi bazı unsurların karşımıza çıktığı görülmektedir.

Âdetler, inanışlar ve uygulamalar milletlerin kendilerine has özelliklerini bünyelerinde taşırlar. Bu sebeple de milletten millete değişiklik gösterirler. Dolayısıyla bu başlıklar üzerinde yapılan çalışmalar bir milletin dinamiklerini ortaya koymaları bakımından önem taşırlar. Bir milletin en önemli temel taşlarından olan dil içinde doğduğu ve geliştiği toplumun her türlü hususiyetin bir aktarıcısı olması bakımından son derece mühimdir. Malzemesi dil olan edebî eserler ise hem yazıldıkları dönemin aynası konumunda oldukları için hem de ait oldukları topluma ait edebî, tarihî ve sosyolojik malzemeyi barındırmaları sebebiyle oldukça kıymetlidirler. Bu eserlerdeki malzemeyi tespit edebilmenin bir yolu da sosyal hayat çalışmalarıdır. Yaşadığımız toplumun kültürel unsurları geçmişimizden gelmekte, bugünümüzü ve yarınlarımızı belirlemektedir. Şairlerin mecazlı söyleyişlerle estetik amaçlar güderek yazdıkları şiirler birtakım çevreler tarafından ne kadar sosyal hayattan kopuk olarak eleştirilse de sosyal hayat çalışmaları bu eserlerin toplumdan kopuk olmadıklarını kanıtlamaktadır. Çalışma bu anlamda klasik Türk edebiyatında sosyal hayat başlıklı araştırmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Ali Rıza Bey, (t.y.). *Bir zamanlar İstanbul*. N. A. Banoğlu (Çev.). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- And, M. (2021). *Kırk gün kırk gece Osmanlı düğünleri, şenlikleri, geçit alayları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arısan, K. & Arısan Güney, D. (1995). *Abdülaziz Bey-Osmanlı âdet, merasim ve tabirleri Osmanlı toplum hayatı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bassano, L. (2020). *Kanunî dönemi Osmanlı İmparatorluğu gündelik hayat*. E. Afyoncu (Edt.) S. Cangı (Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Bozkurt, N. (2004). Mektup. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 29. 13-14). Ankara: TDV Yayınları.
- Canım, R. (2018). *Lâtîfî - Tezkiretü's-şu'arâ ve tabıratü'n-nuzamâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Devellioğlu, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Diñer, A. (2019). Kara sürmek deyiimi üzerine. Ş. Çağın ve S. Dumantepe (Ed.). *Edebiyat Üzerine İncelemeler Rıza Filizok'a Armağan* (s. 353-360). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Ergin, M. (2016). *Dede Korkut kitabı I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gerlach, S. (2010). *Türkiye günlüğü 1573-1576*. C. I, T. Noyan (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Görgünoğlu, E. (2022). *Kara Fazlî divan'ında sosyal hayat*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- İnalcık, H. (2015). *Şair ve patron patrimoniyal devlet üzerine sosyolojik bir inceleme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İsen, M. (2017). *Gelibolulu Mustafa Âlî- kühü'l-ahbâr'ın tezkire kısmı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Kalaç, R. (2018). El-Ermeyûnî (ö. 958/1551) ve İhlâs sûresi'nin faziletine dair kırk hadisi. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 4, 1276-1305.
- Kılıç, F. (2018). *Âşık Çelebi - Meşâ'irü's-şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Kur'ân-ı Kerîm ve açıklamalı meâli* (2018). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurnaz, C. (1987). *Hayali Bey divanının tahlili*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2000). *Türk kültür tarihine giriş*. C. VI, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özkan, Ö. (2007). *Divan şiirinin penceresinden Osmanlı toplum hayatı* (XIV- XV. yüzyıl). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özkat, M. (2005). *Kara Fazlî'nin hayatı, eserler, edebî kişiliği ve dîvânı (inceleme tenkitli metin)*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Özlük, I. P. (2022). Sehî Bey divanı'nda âdetler ve inançlar. *Erciyes Akademi Dergisi*, 36 (Özel Sayı- Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu), 1588-1607.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, C. I-II-III, İstanbul: MEB Yayınları.

- Pala, İ. (2013). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Solmaz, S. (2018). *Ahdî-Gülşen-i şu'arâ*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Sungurhan, A. (2011). *Klasik Türk edebiyatında ıdiyye bayram şiirleri (inceleme şiirler)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sungurhan, A. (2017). *Beyânî-Tezkiretü's-şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı şiiri kılavuzu*. C. I. İstanbul: OSEDAM.
- Yazar, S. (2017). Kara Fazlî'nin eserlerine dair yeni bilgiler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18, 525-562.
- Yeniterzi, E. (1999). Divan şiirinde ölüme dair bazı hususlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 115-139.